

**Nemzetközi
Kapcsolatok
Multidiszciplináris
Doktori Iskola**

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Szálkai Kinga

A vízmegosztás kérdése a nemzetközi kapcsolatok elméletében:

**Vízügyi konfliktusok és együttműködések Közép-Ázsiában a XXI. század
elején**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Dr. Dobrovits Mihály, Ph.D
programigazgató, BHKKA

Dr. Marton Péter, Ph.D
egyetemi adjunktus

Budapest, 2016

Nemzetközi Tanulmányok Intézet

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Szálkai Kinga

A vízmegosztás kérdése a nemzetközi kapcsolatok elméletében:

**Vízügyi konfliktusok és együttműködések Közép-Ázsiában a XXI. század
elején**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Dr. Dobrovits Mihály, Ph.D
programigazgató, BHKKA

Dr. Marton Péter, Ph.D
egyetemi adjunktus

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	3
1. Kutatási előzmények és a téma indoklása	3
2. Felhasznált módszerek	5
3. Az értekezés eredményei	9
4. Főbb hivatkozások	17
4.1. <i>Elsődleges források</i>	17
4.2. <i>Másodlagos források</i>	17
4.2.1. <i>Könyvek, monográfiák</i>	17
4.2.2. <i>Könyvfejezetek</i>	18
4.2.3. <i>Folyóiratcikkek, tanulmányok</i>	19
4.2.4. <i>Nemzetközi szervezetek hivatalos oldalai, jelentései</i>	22
4.2.5. <i>Internetes források</i>	23
4.2.6. <i>Egyéb források</i>	23
5. A témakörrel kapcsolatos saját publikációk	24
5.1. <i>Magyar nyelvű publikációk</i>	24
5.2. <i>Angol nyelvű publikációk</i>	26

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása

Napjainkban egyre elfogadottabb nézetté válik, hogy az édesvíz lehet a XXI. század legfontosabb erőforrása, különösen a nemzetközi kapcsolatok alakulása szempontjából. A határokon átnyúló vízfelületek¹ megosztása az emberiség történelme során mindig is nagy jelentőséggel bírt. Ezt bizonyítja többek között a Peter H. Gleick és társai által összeállított *Vízügyi konfliktusok kronológiája* (Water Conflict Chronology) (Gleick [2008]), amely több mint kétszáz vízmegosztással kapcsolatos konfliktus főbb jellegzetességeit írja le, illetve az Aaron T. Wolf által szerkesztett *Nemzetközi édesvízi viták adatbázisa* (Transboundary Freshwater Dispute Database) (Wolf [2013]), amely a határokon átnyúló vízfelületekkel kapcsolatos nemzetközi kooperáció előmozdításának érdekében gyűjt adatokat a vízigazgatási együttműködések és rezsimek történeti alakulásáról.

Nem véletlen tehát, hogy a nemzetközi kapcsolatok tudományterületének is fontos tárgyát képezi a vízmegosztással kapcsolatos események elemzése, ezek között is különösen a határokon átnyúló vízfelületek hatása az érintett államok között kialakuló konfliktusra és együttműködésre nézve. A világon 263 olyan folyó, tó és vízgyűjtő terület található, melyen több ország osztozik – ez a Föld szárazföldi felszínének közel felét és a globális édesvízkészletek közel 60%-át jelenti, a világ államainak pedig közel háromnegyedét (145

¹ Kutatásomban a határon átnyúló vízfelületek definíciójához a "Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes" c. nemzetközi jogi dokumentum alapvetéseit használom, miszerint határon átnyúló vízfelületnek minősül minden olyan felszíni vagy felszín alatti vízfelület, mely két vagy több állam határa mentén vagy határain keresztül folyik ("Transboundary waters" means any surface or ground waters which mark, cross or are located on boundaries between two or more States").

állam) teszi érintetté a vízmegosztás kérdésében (UN [2013]). 30 állam teljes kiterjedését tekintve ilyen területen fekszik. A Föld lakosságának közel 40%-a él olyan vízgyűjtő területen, amely két vagy több állam határain nyúlik át, az emberiség 90%-a pedig olyan országban él, amelynek határai között található államokon átívelő vízgyűjtő terület (UN-Water [2008], p. 1).

A népességnövekedés, az emberiség életmódbeli változásai, a nem hatékony vízfelhasználás és a vízszennyezés, valamint a klímaváltozás következtében az egy főre jutó elérhető vízkészletek mennyisége folyamatosan csökken, ami további kihívásokhoz vezet majd a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatokban. Számos előrejelzés foglalkozik a vízszűkösség várható hatásaival, illetve napjainkban a gyakorlatban is egyre inkább megfigyelhetőek ennek súlyos következményei. Az ENSZ becslései szerint a vízfogyasztás aránya 2025-re a fejlett országokban 18%-kal, míg a fejlődő országokban 50%-kal növekszik majd. Ekkorra 1,8 milliárd ember él majd abszolútnak tekinthető vízszűkösségben, ami azt jelenti, hogy alapvető szükségleteik kielégítése is akadályba ütközik a vízhiány következtében, míg a világ népességének kétharmada kerülhet jelentős nyomás alá a vízkészletekhez való hozzáférést illetően (UN-Water [2013b]). A több nemzetközi nagyvállalat által létrehozott 2030 Water Resources Group szerint 2030-ra a globális vízszükségletek 40%-kal haladják majd meg a rendelkezésre álló forrásokat (2030 Water Resources Group [2009], p. 41).

A vízzel kapcsolatos válságok tehát súlyos problémákat okozhatnak a 21. században, amik jelentősen befolyásolhatják a nemzetközi kapcsolatok alakulását is. Azt is szem előtt kell azonban tartani, hogy alapvetően nem arról van szó, hogy Földünk vízkészletei ne lennének elegendőek a népesség ellátására, hanem arról, hogy ennek elérése érdekében igen jelentős lépéseket kell tenni a vízfelhasználás, a vízigazgatás és a vízmegosztás terén világszerte. Mindezek eléréséhez nélkülözhetetlen a hosszú távú globális, regionális, nemzeti és helyi stratégiák kialakítása, ami a döntéshozók együttműködése nélkül nem valósulhat meg. A döntéshozók világképét és döntéseit azonban jelentősen befolyásolhatja a tudományos szféra, a hidropolitikai elméletek így közvetlenül is hozzájárulhatnak a vízügyi kérdésekkel kapcsolatos kihívások kezeléséhez. Ilyen körülmények között a vízkonfliktusok és a határon átnyúló vízzel kapcsolatos együttműködések gyökereinek vizsgálata komoly gyakorlati fontossággal bírhat a nemzetközi kapcsolatok alakulása szempontjából, ezek elemzése a nemzetközi tanulmányok diszciplínájának fontos célterületét képezheti. Jelen kutatás ezen célterülethez, vagyis a vízmegosztással összefüggésben kialakuló nemzetközi konfliktusok és együttműködések eredetének vizsgálatához kíván kapcsolódni.

2. Felhasznált módszerek

Kutatásom hipotézise, hogy a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok változásait a hidrológiai és a politikai-gazdasági-társadalmi kontextus változásait közvetítő, de egyúttal sok esetben önálló dinamikával is rendelkező vízbiztonsági diskurzusok alakítják, ezért a statikus hidropolitikai elméletekkel szemben a konstruktivista megközelítés egyértelmű hozzáadott értékkel rendelkezik ezek vizsgálatában. Tehát amellet érvelek, hogy a hidrológiai és a politikai-gazdasági-társadalmi kontextus, illetve főként az ezt magyarázó, jelentéssel felruházó vízbiztonsági diskurzusok független változóként befolyásolják a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok függő változóját. Feltételezem, hogy a vízügyi kérdések aligha értelmezhetőek mélységükben a konkrét politikai, gazdasági és társadalmi viszonyok ismerete nélkül. A dinamikusan változó vízbiztonsági diskurzusok pedig egyrészt ezen kontextuális hatások közvetítőiként jelennek meg, másrészt pedig, mivel ezen diskurzusok sok esetben nem közvetlenül kapcsolódnak a hidrológiai és politikai-gazdasági-társadalmi adottságokhoz, önmagukban is független változónak tekinthetőek, illetve képesek hatást gyakorolni a kontextus elemeire is.

Ezen hipotézist munkám során négy alhipotézis segítségével bizonyítom.

1. Első alhipotézisem (H1), hogy a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok változatosságát a materialista és statikus irányultságú racionalista elméletek (neorealizmus, neoliberalizmus) nem képesek mélyrehatóan vizsgálni.
2. Második alhipotézisem (H2), hogy a neorealizmus és a neoliberalizmus hiányosságainak kiküszöbölésére a konstruktivizmus megfelelő alapvetéseket és eszköztárat kínál a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok változatosságának vizsgálatára.
3. Harmadik alhipotézisem (H3) azt az előfeltevést tartalmazza, hogy a kialakuló vízbiztonsági diskurzusok egyrészt közvetítőként kapcsolódnak a politikai-gazdasági-társadalmi kontextushoz, másrészt önálló dinamikájuk révén független változóként is megjelenhetnek.
4. Negyedik alhipotézisemben (H4) végül azt feltételezem, hogy a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok a vízbiztonsági diskurzusok változásai által befolyásolhatóak és alakíthatóak, tehát alapvető kiindulópontjukban különböznek a materialista és statikus irányultságú elméletektől, sokoldalú eszköztárat kínálva nemcsak a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok változatosságának elemzésére, hanem a felmerülő krízishelyzetek kezelésére, enyhítésére,

megoldására is. Ezen feltételezés bizonyítása visszacsatol arra a kiindulási pontra, hogy a materialista, statikus irányultságú elméletek (neorealizmus, neoliberalizmus) nem képesek mélyrehatóan vizsgálni a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatokat, és ezért a diskurzusokat elemezni képes konstruktivista megközelítés egyértelműen hozzáadott értékkel rendelkezik ezek tanulmányozásában.

Értekezésemben deduktív módszert alkalmazok, tehát az elméleti szakirodalom áttekintésére támaszkodva fogalmazom meg hipotéziseimet, melyeket a vizsgált gyakorlati esettanulmány alapján igazolok vagy vetek el a kutatás végén.

A kutatás során multidiszciplináris megközelítést használok, ami a földrajz, a hidrológia², a hidropolitika³, az etnográfia⁴, a nemzetközi jog, a biztonságpolitika és a történelem tudományterületeinek összekapcsolására épül. A kutatás alapsokasága, vizsgálódási bázisa a határon átnyúló folyókon elhelyezkedő alvízi és felvízi állampárok (diádok) közötti vízbiztonsági diskurzusok összessége. A kutatás elemzési egysége a határon átnyúló folyókon elhelyezkedő alvízi és felvízi állampárok (diádok) közötti vízmegosztással kapcsolatos vízbiztonsági diskurzusok és változó kontextusok két összehasonlítható esettanulmánya (Rogun vízerőmű-rendszer / Tádzsikisztán-Üzbegisztán diád, és Kamar-ata I. vízerőmű-rendszer / Kirgizisztán-Kazahsztán diád). A kutatás során a diádok mellett, illetve azok minél pontosabb elemzése végett az Aral-tó vízgyűjtő területe is fontos szerepet játszik. Ezen régió államainak összessége ugyanis hidropolitikai biztonsági komplexumnak tekinthető, vízügyi kérdéseik tehát olyan szorosan kötődnek egymáshoz, hogy számos probléma csupán regionális keretekben értelmezhető.

A kutatás számbavételi egysége a választott esettanulmányokhoz kapcsolódó dokumentumok (adatbázisok, statisztikák, politikai dokumentumok és nyilatkozatok, nemzetközi egyezmények, etnográfiai, tudományos elemzések, nemzetközi szervezetek jelentései és állami hírügynökségek hírei) összessége, melyek alapján meghatározható a vízbiztonsági kontextusok és diskurzusok alakulása.

A kutatás három különböző konstruktivista módszertani eszköz alkalmazásával igyekszik bemutatni az elmélet magyarázó erejét és hozzáadott értékét a vízmegosztással

² A hidrológia a Föld vizeinek természetrajzával foglalkozó tudomány. Ld. Országos Vízügyi Főigazgatóság hivatalos honlapja. URL: <http://www.ovf.hu/hu/hidrologia>, letöltés ideje: 2015. október 2.

³ A hidropolitika "a határon átnyúló vízfelületekkel rendelkező államok közötti vízügyi konfliktus és együttműködés szisztematikus tanulmányozása." (Elhance [1999], p. 3).

⁴ Az etnográfia „az emberek mindennapi életének vizsgálatára alkalmazott megközelítés, amely különös figyelmet fordít az adott kultúrára, azon folyamatokra, amelyek révén az emberek (néha vitázva vagy egyetértve) jelentést alkotnak.” (Anderson-Levitt [2006], p. 279).

összefüggő államközi kapcsolatok változatosságának tanulmányozásában. Az első kiválasztott módszer az etnográfiai módszer, ami a konstruktivizmusra jellemző széleskörű leírások révén mutatja be a vizsgált társadalom jellegzetességeit. Az etnográfiai módszer segítségével feltárható és elemezhető a politikai-gazdasági-társadalmi kontextus, és annak a kialakult vízmegosztási diskurzusokkal való kapcsolata. Ezáltal láthatóvá válik, hogy a kontextus alapvetően közvetlenül, a konstruktivizmus eszköztárával vizsgálható diskurzusokon keresztül befolyásolja a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok változatosságát, nagyrészt a vízkészletekhez társadalmilag, interszjektíven társított jelentéstartalmak alakítják a diskurzus konfliktusra vagy együttműködésre irányuló voltát.

A második kiválasztott módszer az összehasonlító folyamatkövetés, melynek fő célja ok-okozati összefüggések tudományos igényű feltárása és elemzése, amit időszakonkénti és területenkénti összehasonlításban valósítok meg. Értekezésemben ezt a módszert a vízügyi kérdések biztonságiasítási folyamatának vizsgálatára alkalmazom. Három jellegzetes korszakban, a szovjet időszak 1960-tól 1990-ig tartó szakaszában, az 1991-től 1999-ig tartó együttműködési periódusban, és a növekvő feszültségeket hozó 2000-es években vizsgálom a határon átnyúló vízfelületekhez társított, biztonsággal kapcsolatos jelentéseket a Közép-Ázsia területén egyértelműen hangsúlyos, és a vizsgált diádok esetében is meghatározó alvízi-felvízi törésvonalak mentén, összekapcsolva a biztonságiasítás folyamatát a domináns biztonságértelmezések szektorális besorolásával. Ezen módszertan segítségével megerősítem, hogy a politikai-gazdasági-társadalmi kontextus a vízkészletekhez társított jelentéstartalmak révén alapvetően befolyásolja a biztonságiasítási folyamat, vagyis a konfliktus és együttműködés alakulását. Az esettanulmány ebben a fejezetben arra is lehetőséget nyújt, hogy bemutassam, hogy a diskurzus önmagában is működhet független változóként, a kontextustól függetlenül, illetve akár attól eltérően alakítva a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatokat.

Első két választott módszerem tehát alátámasztja, hogy a politikai-gazdasági-társadalmi kontextus a vízbiztonsági diskurzusok révén, vagyis a társadalmilag konstruált jelentéstartalmak által is befolyásolja a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok változatosságának alakulását, illetve, hogy a diskurzusok a kontextustól függetlenül is képesek lehetnek erre. Felmerülhet azonban a kérdés a diskurzusok kapcsán, hogy valóban megtörténik-e ez a jelentéstársítás? Végbemennek-e valójában ezek a folyamatok, és ha igen, hogyan lehet vizsgálni a vízbiztonsági diskurzusok alakulását? A harmadik kiválasztott módszer célja annak bizonyítása, hogy a vízbiztonsági diskurzusok alakulása közvetlenül megvizsgálható, és ezek rekonstruálása alátámasztja az etnográfiai módszer és az

összehasonlító folyamatkövetés révén már bemutatott folyamatokat. Harmadik módszerem tehát a diskurzuselemzés, amelynek során a diskurzus elsődleges közvetítő eszközeit vizsgálva bizonyítom eddigi állításaimat, a korábban alkalmazott három időperióduson belül, nemzetközi jogi dokumentumok, tudományos összefoglalók, illetve a közép-ázsiai állami hírügynökségek orosz és angol nyelvű hírei révén. A választott dokumentum-csoportok lehetővé teszik számomra, hogy a három különböző forrástípust egybevetve vizsgáljam meg, hogy az elemzett dokumentumok inkább konfliktust, vagy inkább együttműködést reprodukáló domináns diskurzust rögzítenek-e az adott államok vízbiztonsággal összefüggő államközi kapcsolataira vonatkozóan.

A kutatás során primer adatgyűjtésre nem kerül sor, az elemzések meglévő adatbázisok, statisztikák, politikai dokumentumok és nyilatkozatok, nemzetközi egyezmények, etnográfiai, tudományos elemzések, nemzetközi szervezeti jelentések és állami hírügynökségi hírek másodelemzésén alapulnak, melyek alapján következtetéseket vonhatok le az adott időszakokban a vízbiztonsági diskurzusok és a hidrológiai, illetve politikai-gazdasági-társadalmi kontextus összefüggéseivel kapcsolatban. Másrészt diskurzuselemzést végzek a felsorolt szövegeken, mely által rekonstruálom az adott időszakokban kialakult vízbiztonsági diskurzusokat, és ezek kapcsolatát a hidrológiai, illetve politikai-gazdasági-társadalmi kontextussal.

Esettanulmányaimat szakértői minta alapján választottam ki a kutatás céljait és hipotézisét figyelembe véve. A kiválasztásnál arra törekedtem, hogy a két eset bemutassa a politikai-gazdasági-társadalmi kontextus változásainak, a vízbiztonsági diskurzusok alakulásának, illetve az államközi konfliktus és az együttműködés dinamikájának összefüggéseit a XX. században és a XXI. század elején. Ezek kiválasztásához az Aaron T. Wolf által szerkesztett *Nemzetközi édesvízi viták adatbázisát* (Transboundary Freshwater Dispute Database) használtam fel, melynek segítségével azonosítani tudtam a kritériumoknak megfelelő diádokat. Ezek közül a kutatásom hipotéziseit figyelembe véve választottam ki két esettanulmányomat, ügyelve arra, hogy ezek minden tekintetben (hidrológiai, politikai, gazdasági, társadalmi) hasonlóak legyenek, csupán a vízbiztonsági diskurzusok fő irányát tekintve térjenek el (konfliktus *versus* együttműködés), annak érdekében, hogy mindkét statikus elmélet cáfolatát bemutathassam. Ez a mintavételi folyamat vezetett a Rogun vízerőmű-rendszer (Tádzsikisztán-Üzbegisztán diád, Amu-darja, konfliktus) és a Kamar-ata I. vízerőmű-rendszer (Kirgizisztán-Kazahsztán diád, Szir-darja, együttműködés) eseteinek kiválasztásához. A választott diádok a közép-ázsiai hidropolitikai biztonsági komplexum

tagjai,⁵ a térség általános vízügyi folyamatainak bemutatása ezért az elemzés elválaszthatatlan részét képezi. A vizsgálat időhorizontja egyrészt keresztmetszeti, 1960. január 1-től 2010. december 31-ig terjed ki, a diskurzus elemzés esetében egy 2016. augusztus 15-ig terjedő kiegészítő fejezettel, másrészt kiegészül a megértéshez nélkülözhetetlen történeti visszatekintéssel is.

3. Az értekezés eredményei

A hipotézisek részletes bizonyítása és a következtetések levonása előtt a következőkben röviden összegzem az értekezés menetét. A téma indoklását és a módszertani alapvetéseket áttekintő első fejezetet követően értekezésem második fejezetének célja az volt, hogy bemutassa és elemezze a nemzetközi kapcsolatok elméletének vízügyekkel foglalkozó területeit. A jelenlegi helyzetet gyakorlati szempontból összegző 2.1. alfejezet bemutatta, hogy a népességnövekedés, az emberiség életmódjának átalakulása, a nem hatékony vízfelhasználás, a vízszennyezés, valamint a klímaváltozás hatásai azt eredményezhetik, hogy a vízbiztonság a XXI. század egyik legfontosabb kihívásává válik a nemzetközi kapcsolatokban. Emiatt is szükséges, hogy a nemzetközi kapcsolatok elméletében kialakuljon egy olyan keretrendszer, amely hitelesen képes vizsgálni a vízügyi kérdéseket, vagyis, szűkebben értelmezve, a vízmegosztás és a vízbiztonság kérdéseit.

Ezen keretrendszer kezdeményeinek kialakulását az értekezés 2.2. alfejezetében tekintetem át, hangsúlyozva, hogy az elméleti igényességű tudományos források igen ritkák ebben a témában. A 2.3. alfejezet e ritka források két fő elméleti irányvonalának, a neorealista neo-malthusiánus és a neoliberalis bőségszaru-megközelítésnek a hidropolitikával kapcsolatos alapvetéseit tekintette át, a 2.3.3. szakaszban kitérve ezek kritikájára is. A neo-malthusiánus és a bőségszaru-megközelítés elméleti alapjainak áttekintése, ezek gyakorlati alkalmazásának példái, illetve az elméletek kritikái révén bizonyítottam első alhipotézisemet, miszerint a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok változatosságát a materialista és statikus irányultságú racionalista elméletek (neorealizmus, neoliberalizmus) nem képesek mélyrehatóan vizsgálni.

A 2.4. alfejezet fő célja a konstruktivizmus mint alternatív megközelítés bemutatása volt, ahol amellet érveltem, hogy ez az elméleti keretrendszer jelentős hozzáadott értékkel

⁵ A közép-ázsiai hidropolitikai komplexum ötödik állama, Türkmenisztán nem képezi elemzésem tárgyát. Ennek oka, hogy az állam rendkívül befelé forduló, elzárkózó politikát folytat, aminek következtében kevés megbízható adat áll rendelkezésre vízügyekről kialakított álláspontját illetően.

rendelkezik a vízügyi, vízmegosztási és vízbiztonsági kérdések tekintetében. Mindennek bizonyítására áttekintettem a konstruktivizmus általános ontológiai, episztemológiai és módszertani jellegzetességeit, a konvencionális konstruktivizmust jelölve meg vizsgálódásaim fő keretét, majd a hidropolitika specifikus kontextusában is megvizsgáltam az elméleti keret alkalmazhatóságát, bizonyítva annak hozzáadott értékét. A konstruktivizmus metaelméleti keretének közvetítésére középszintű elméletek lehetnek szükségesek és célravezetőek, melyek közül a koppenhágai iskola három fő elgondolását emeltem ki a 2.4.3. és 2.4.4. alfejezetben. Ezek áttekintése megmutatta, hogy mind a szektorelmélet, mind a biztonságiasítás elmélete, mind pedig a regionális biztonsági komplexumok elmélete (illetve annak továbbfejlesztett formája, a hidropolitikai biztonsági komplexumok elmélete) jelentős hozzáadott értékkel bír a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok vizsgálatában. Mindezzel elméleti síkon már bizonyítottam értekezésem második alhipotézisét, miszerint a neorealizmus és a neoliberalizmus hiányosságainak kiküszöbölésére a konstruktivizmus megfelelő alapvetéseket és eszköztárat kínál a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok változatosságának vizsgálatára.

Az elméleti következtetések levonása mellett azonban feltétlenül szükségesnek találtam mindezt egy gyakorlati esettanulmány elemzésén keresztül is bizonyítani, melyhez a közép-ázsiai hidropolitikai biztonsági komplexum két állampárját, a Tádzsikisztán-Üzbegisztán és a Kazahsztán-Kirgizisztán közötti vízmegosztási kapcsolatok esetét használtam fel. Értekezésem 3. fejezetében egyrészt részletesen bemutattam a térséget és államait, valamint a barátságosság és ellenségesség dimenzióinak két „állatorvosi lovát”, a Rogun és a Kambar-ata I. vízerőmű-rendszereket, utóbbit kiegészítve a Csu-Talasz vízgyűjtő területén kialakult kazah-kirgiz együttműködés bemutatásával. Másrészt áttekintettem a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatokat materiális szinten befolyásoló hidrológiai kontextust, harmadrészt pedig bizonyítottam, hogy a régió valóban regionális/hidropolitikai biztonsági komplexumnak tekinthető.

Az értekezés következő három fejezetét egy-egy tipikusan konstruktivista módszertan bemutatásának szenteltem, melyek lehetőséget nyújtottak harmadik alhipotézisem bizonyításához is, miszerint a kialakuló vízbiztonsági diskurzusok egyrészt közvetítőként kapcsolódnak a politikai-gazdasági-társadalmi kontextushoz, másrészt önálló dinamikájuk révén független változóként is megjelenhetnek. Az etnográfiai módszer segítségével a politikai-gazdasági-társadalmi kontextust vizsgáltam meg, illetve az annak alapján kialakuló vízügyi és vízmegosztási diskurzusokat, melyek nagy hatással vannak az államközi kapcsolatok alakulására. Mindezt három példa segítségével valósítottam meg: az öntözéses

gazdálkodás hagyományaira épülő társadalmak, a szovjet „civilizációs misszió” monumentális vízügyi építkezései, illetve a Szovjetunió felbomlása utáni állam- és nemzetépítési törekvések vizsgálatával. A folyamatkövető elemzés módszerét összekapcsoltam a szektorelmélet és a biztonságiasítás elméletének alkalmazásával, és három különböző időszakban (1960-1991; 1991-1999; 2000-2010) vizsgáltam meg a politikai-gazdasági-társadalmi kontextust, a vízmegosztási diskurzusokat, illetve az államközi kapcsolatok alakulását. Mindezek között egyértelmű kapcsolatot találtam, és a kazah-kirgiz diád példája segítségével azt is sikerült igazolnom, hogy a diskurzusok a kontextust közvetítő szerepükön túl független változóként is megjelenhetnek az államközi kapcsolatok alakításában.

A harmadik konstruktivista módszer, a diskurzuselemzés alkalmazásával kapcsolatban célkitűzésem az volt, hogy közvetlenül megfigyeljem a vízmegosztással összefüggő diskurzusokat a két állampár államainak esetében, ennek segítségével tesztelve eddigi következtetéseimet, illetve kiegészítve azokat. A 6.1. alfejezetben különböző forrástípusok áttekintő elemzését végeztem el a folyamatkövető elemzésnek megfelelő időszakokban, melyek a diskurzusok közvetlen vizsgálatát követően megerősítették annak eredményeit. A 6.2. alfejezetben 2010 és 2016 közötti híryanagokat vizsgálva mutattam be a konfliktus és együttműködés narratíváinak továbbélését a közép-ázsiai hidropolitikai komplexumban. Harmadik alhipotézisem így a három konstruktivista módszer alkalmazásával bizonyítást nyert, a felhasznált módszerek eredményei pedig hozzájárultak első és második alhipotézisem gyakorlati megerősítéséhez.

Negyedik alhipotézisem (miszerint a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok a vízbiztonsági diskurzusok változásai által befolyásolhatóak és alakíthatóak, tehát alapvető kiindulópontjukban különböznek a materialista és statikus irányultságú elméletektől, sokoldalú eszköztárat kínálva nemcsak a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok változatosságának elemzésére, hanem a felmerülő krízishelyzetek kezelésére, enyhítésére, megoldására is) mindezek révén szintén bizonyítást nyert az elmélet szintjén. A gyakorlati bizonyítás azonban már a kutatás további feladatai közé tartozik.

Mindezek alapján a következő módon igazoltam hipotéziseimet:

H1: A vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok változatosságát a materialista és statikus irányultságú racionalista elméletek (neorealizmus, neoliberalizmus) nem képesek mélyrehatóan vizsgálni.

Bizonyítás: A neorealizmus és a neoliberalizmus 1) a materiális tényezőket tekinti elsődlegesnek az ideák világával szemben. 2) a természettudományokhoz hasonló módszerekkel vizsgálódik, pozitivista és kvantitatív megközelítéseket alkalmaz. 3) nem tekinti vizsgálatai prioritásának az identitások, normák, értékek szerepét. 4) gyakran elhanyagolja a kontextus szerepét a nemzetközi kérdések elemzése során, különösen a társadalmi, a nyelvi és a kulturális kontextus esetében. 5) általános, időtől és tértől független törvényszerűségeket igyekszik leírni, feltételezései gyakran determinisztikusak. Mindez számottevő korlátokat jelent a racionalista elméletek számára, különösen a társadalmi törvényszerűségek természeti törvényszerűségektől való eltérései esetében, mint például az identitás, a normák, az értékek, a kultúra vagy a nyelv vizsgálatában, a társadalmi változások dinamikája mögött álló folyamatok megértésében, vagy a hatalmi viszonyok leírásában, melyek kulcsfontosságúak lehetnek a vízügyekkel összefüggő államközi kapcsolatok alakulásának megértésében.

Az a tény, hogy első alhipotézisem bizonyítást nyert, nem jelenti azt, hogy értekezésem értéktelennek tekinti a racionalista elméleteket a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok vizsgálatában (ahogyan a 2.3.1. és 2.3.2. alfejezet is bemutatta), hiszen a hidropolitikai elméleti megközelítéseinek rövid történetében számos értékes elemzést alkottak, számos jelentős tendenciára hívták fel a figyelmet, sőt, a vízügyi feszültségek csökkentéséhez is hozzájárulhattak. Érvelésem szerint azonban a konstruktivizmus a racionalista elméletekkel szemben jelentős hozzáadott értékkel rendelkezik a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok vizsgálatában.

H2: A neorealizmus és a neoliberalizmus hiányosságainak kiküszöbölésére a konstruktivizmus megfelelő alapvetéseket és eszköztárat kínál a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok változatosságának vizsgálatára.

Bizonyítás: Az elméleti áttekintés alapján levonható a következtetés, hogy a konstruktivizmus 1) teret enged a változás elemzésének a vízügyi konfliktusok és együttműködések vizsgálatában. 2) A vízügyi konfliktusok és együttműködések kialakulásának magyarázatában egyaránt számításba veszi a materiális és szellemi eredetű tényezőket, egységként, kölcsönhatásban értelmezve azokat. 3) Képes arra, hogy a hagyományos racionalista elméletek által alapfogalmakként tekintett fogalmakat (mint például a vízszükösség) elemeire

bontsa, és feltárja a háttérükben rejlő mechanizmusokat. 4) A hagyományos racionalista elméletek szűken értelmezett világgépéhez képest új elemek vizsgálatát teszi lehetővé, melyek kiszélesítik az elemzés horizontját, és új magyarázó tényezők bevonását eredményezik (kultúra, nyelv), a kontextus feltárása révén is segítve a valóság mélyebb megértését. A három konstruktivista módszertani eszköz (az etnográfiai módszer, a folyamatkövető elemzés és a diskurzuselemzés) által feltárt összefüggések hagyományos racionalista eszközökkel azok ontológiai, episztemológiai és módszertani korlátai miatt nem tárhatóak fel teljes egészükben, ami a gyakorlati alkalmazás szempontjából is bizonyítja a konstruktivizmus hozzáadott értékét a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok elemzésében.

H3: A kialakuló vízbiztonsági diskurzusok egyrészt közvetítőként kapcsolódnak a politikai-gazdasági-társadalmi kontextushoz, másrészt önálló dinamikájuk révén független változóként is megjelenhetnek.

Bizonyítás: A politikai-gazdasági-társadalmi kontextust közvetítő, illetve független változóként ható diskurzusok szerepe a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok alakításában egyértelmű bizonyítást nyert az általam felhasznált három konstruktivista módszer triangulációjával. Az etnográfiai módszer bemutatta a politikai-gazdasági-társadalmi kontextust közvetítő diskurzusok erejét a közép-ázsiai öntözéses gazdálkodásra épülő társadalmakban, a szovjet „civilizációs misszió” idejében, illetve a függetlenség elnyerése után. A folyamatkövető elemzés egyrészt alátámasztotta az utóbbi két időszakban tapasztalhatóakat, a 2000-es évtized vizsgálata pedig a kazah-kirgiz példa révén olyan esetet is bemutatott, amikor nem a kontextus, hanem a diskurzus közvetlen hatása révén alakultak a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok. A diskurzuselemzés eredményei szintén megerősítették az előző két módszer esetében tapasztaltakat. A gyakorlatban megfigyelhető jelenségek tehát megerősítik elméleti alhipotézisemet.

H4: A vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok a vízbiztonsági diskurzusok változásai által befolyásolhatóak és alakíthatóak, tehát alapvető kiindulópontjukban különböznek a materialista és statikus irányultságú elméletektől, sokoldalú eszköztárat kínálva nemcsak a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok változatosságának elemzésére, hanem a felmerülő krízishelyzetek kezelésére, enyhítésére, megoldására is.

Bizonyítás: A materialista és statikus irányultságú racionalista elméletek korlátait már bizonyítottam, illetve a konstruktivizmus hozzáadott értékénél már esett szó a változás elemzésbe való bevonásának fontosságáról. Negyedik alhipotézisem ezt a kiindulópontot hangsúlyozza (mely tulajdonképpen már első és második alhipotézisemben bizonyítást nyert), azonban az eddigi elméleti feltételezések helyett elmozdul a gyakorlat irányába is, azt feltételezve, hogy a konstruktivista elméleti keret alkalmazása a középszintű elméletek segítségével hozzájárulhat a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok problémáinak kezeléséhez, a valós megoldási lehetőségek feltérképezéséhez és gyakorlati alkalmazásához, ezzel elősegítve a döntéshozók munkáját. Az értekezés összessége elméleti szinten bizonyítja ezt az állítást, gyakorlati szempontból azonban mindez meghaladja az értekezés korlátait. A negyedik alhipotézis teljeskörű bizonyítása így a kutatás további feladatai közé tartozik, amihez a 7.3. alfejezetben felvázolok egy lehetséges scenáriót.

A három alhipotézis teljes, illetve a negyedik alhipotézis részleges bizonyítása révén bizonyítottnak tekintem az értekezés fő hipotézisét, miszerint *a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok változásait a hidrológiai és a politikai-gazdasági-társadalmi kontextus változásait közvetítő, de egyúttal sok esetben önálló dinamikával is rendelkező vízbiztonsági diskurzusok alakítják, ezért a statikus hidropolitikai elméletekkel szemben a konstruktivista megközelítés egyértelmű hozzáadott értékkel rendelkezik ezek vizsgálatában.*

Az értekezés újdonságai mindezek alapján pontokba foglalva a következők:

- Az értekezés a földrajz, a hidrológia, a hidropolitika, az etnográfia, a nemzetközi jog, a biztonságpolitika és a történelem tudományterületeinek összekapcsolásával, valóban inter- és multidiszciplináris módon vizsgálja a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok alakulását.
- Az értekezés magyar nyelven foglalja össze a hidropolitikai diskurzus fejlődésének főbb állomásait, amire korábban nem volt példa, sőt, angolul is ritka a részletes, tudományos igényű áttekintés.
- Az értekezés maga is jelentős hozzájárulást tesz a hidropolitika teoretizálási folyamatához. Mint az értekezés elején bemutatam, ez egy jelenleg is zajló folyamat, melynek nagy jelentőségét a gyakorlatban történő események (növekvő vízszűkösség, vízügyi feszültségek és együttműködések változásai) is alátámasztják.

- Az értekezés alhipotéziseinek bizonyítása révén bizonyítja a konstruktivizmus elméleti keretének hozzáadott értékét a racionalista elméletekkel szemben a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok értelmezésében és elemzésében.
- Az értekezés megvalósítja a Frédéric Julien [2012] által elméletben felvázolt elképzelést, melyben a koppenhágai iskola biztonságiasítás-elméleti keretének a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatokra való alkalmazását javasolta.
- Az értekezés alkalmazza a hidropolitikai biztonsági komplexumok fogalmát, és felhasználja azt érvelésének megerősítésére.
- Az értekezés a biztonságtalanítás elméleti keretére építi gyakorlati megoldási javaslatát, mely a jövőben konkrét *policy*-jellegű javaslatok alapját képezheti.
- Az értekezés három (Magyarországon egyébként a nemzetközi kapcsolatok vizsgálatában nem túl gyakran alkalmazott) konstruktivista módszer triangulációjára épül, melyet egy esettanulmányon alkalmaz. Ennek révén az így elért három következtetés megerősítheti vagy cáfolhatja egymást, amivel az értekezés egy meggyőző, mégis ritkán használt bizonyítási módszert mutat be.
- Az értekezés fejleszti a nemzetközi kapcsolatok elméletének magyar szókincsét, mind a koppenhágai iskola, mind a bemutatott három módszer (etnográfiai módszer, folyamatkövető elemzés, diskurzuselemzés) nyelvezetét illetően.

Jelen értekezés emellett, egy nagyobb kutatási folyamat első lépcsőjeként, több új kutatási irány felé nyitja meg az utat, melyek számos módon hozzájárulhatnak a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok teoretizálásához, gyakorlati elemzéséhez, valamint a döntéshozók számára szóló konkrét útmutatások létrehozásához. A teljesség igénye nélkül ezek közül a következőket említeném meg:

- Mivel Közép-Ázsia példája csak egyetlen esettanulmányt jelent, ami bizonyítja az értekezés hipotéziseit, mindenképpen érdemes ezt a keretet több esettanulmány segítségével tesztelni, melyek közül elsőként a Törökország-Szíria diád elemzése lenne a leginkább kézenfekvő. Emellett érdemes lenne a határon átnyúló vízfelületek biztonságtalanításának kérdését az Egyesült Államok-Kanada viszonyrendszerben is megvizsgálni, illetve további olyan eseteket feltárni, ahol ez a folyamat megvalósult, vagy előrehaladottabb állapotban van. A Duna esetében Magyarország is részét képezi egy vízmegosztási viszonyrendszernek, melyet szintén érdemes lenne a felvázolt

keretek között elemezni. Mindezek révén a gyakorlatban is meg lehetne kísérelni a negyedik alhipotézis bizonyítását.

- A negyedik alhipotézis bizonyításához emellett a gyakorlati irányultságú *policy brief*-ek összeállítása is szorosan kapcsolódik, melyek alátámaszthatnák azon érvelést, hogy a konstruktivista elméleti keret és a koppenhágai iskola középszintű elmélete valóban elősegítheti a megoldási lehetőségek feltérképezését és megvalósítását a vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatok esetében.
- A közép-ázsiai hidropolitikai biztonsági komplexum kapcsán is érdemes lenne további vizsgálódásokat folytatni. Fontos lenne például Oroszország szerepének elemzése a közép-ázsiai régió vízmegosztással összefüggő államközi kapcsolatainak, illetve az államok vízügyi politikájának alakulásában, mely jelen értekezésben nem jelent meg, a kutatás során azonban kiderült, hogy egyértelműen nagy jelentőséggel bír. A kutatás további szakaszaiban érdemes lenne több figyelmet szentelni a víz- és energiaügyek összekapcsolódásának is.
- A hidropolitikai biztonsági komplexumok elméletének bővítése, részletezése, több esettanulmányon való alkalmazása is fontos irányát képezheti a további kutatásoknak.
- Az etnográfiai módszer esetében további részletek feltárása lenne célszerű, különösen levéltári kutatások és helyszíni terepgyakorlatok révén, melyek elsődleges forrásokat biztosítanának a további vizsgálódásokhoz.
- A biztonságiasítás elméletének alkalmazása esetében jelen értekezés terjedelmébe már nem volt beilleszthető a 2.4.3. fejezetben leírt háromlépcsős biztonságiasítási folyamat megvalósulása az esettanulmányban. A későbbiekben mindenképpen érdemes lenne ezt a területet is megvizsgálni (annál is inkább, mivel ez szorosan kapcsolódik ahhoz az elméleti vitához, melynek központi kérdése, hogy a biztonságiasítás elmélete vajon értelmezhető-e autoriter kontextusokban, és amelyre jelen értekezés csak egy lábjegyzet erejéig tér ki).
- A diskurzuselemzés esetében a helyi nyelveken írt források vizsgálata jelentősen kibővíthetné a kutatás horizontját.

4. Főbb hivatkozások

4.1. Elsődleges források

A vízügyi szabályozás alapelvei a Szovjetunióban és tagköztársaságaiban. [Osnovy vodnogo zakonodatel'stva Sojuza SSR i sojuznyh respublik]. 1970. december 10. *Vedomosti SSSR*, 50. [1970], 566.

Alma-atai egyezmény, Megállapodás a Kazah Köztársaság, a Kirgiz Köztársaság, az Üzbég Köztársaság, a Tádzsik Köztársaság és Türkmenisztán között a vízügyi erőforrások közös igazgatásával és az államközi természeti erőforrások megőrzésével kapcsolatos együttműködésről. [Agreement between the Republic of Kazakhstan, the Republic of Kyrgyzstan, the Republic of Uzbekistan, the Republic of Tajikistan and Turkmenistan on Cooperation in the Field of Joint Water Resources Management and Conservation of Interstate Sources]. 1992. február 18.

4.2. Másodlagos források

4.2.1. Könyvek, monográfiák

Bennett, Andrew – Checkel, Jeffrey T. [2014]: *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*. Cambridge University Press, Cambridge.

Buzan, Barry – Wæver, Ole – de Wilde, Jaap [1998]: *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers, London.

Dobrovits Mihály [2015]: *Jurták és az EBESZ között: Iszlám és nemzetépítés a volt Szovjetunió szunnita iszlám többségű régióiban*. Balassi Kiadó, Budapest.

Kiss J. László [2009]: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest, Osiris.

Middendorf, Alexander Theodor von [1882]: *Очерки Ферганской долины*. Orosz Birodalmi Tudományos Akadémia, Szentpétervár.

O'Hara, Sarah [2003]: *Drop by Drop: Water Management in the Southern Caucasus and Central Asia*. LGI Fellowship Series, OSI/LGI, Budapest.

Roudik, Peter L. [2007]: *The History of the Central Asian Republics*. Greenwood Press, London.

Soucek, Svat [2000]: *A History of Inner Asia*. Cambridge University Press, Cambridge.

Wendt, Alexander [1999]: *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press, Cambridge.

4.2.2. Könyvfejezetek

Adler, Emanuel [2013]: „Constructivism in International Relations: Sources, Contributions and Debates.” In: *SAGE Handbook of International Relations*. Szerk.: Carlsnaes, Walter – Risse, Thomas – Simmons Beth A. SAGE Publications, London. 112-144.

Checkel, Jeffrey T. [2008]: „Constructivism and Foreign Policy.” In: *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*. Szerk.: Smith, Steve – Hadfield, Amelia – Dunne, Tim. Oxford University Press, Oxford. 72-82.

Gusterson, Hugh [2008]: „Ethnographic research.” In: *Qualitative Methods in International Relations: A Pluralist Guide*. Szerk.: Klotz, Audie – Prakash, Deepa. Palgrave Macmillan, Basingstoke. 93-113.

Hill, Donald R. [2000]: „Physics and Mechanics. Civil and Hydraulic Engineering Industrial Processes and Manufacturing, and Craft Activities.” In: *The Age of Achievement. History of Civilizations of Central Asia Volume IV*. The Age of Achievement: A. D. 750 to the End of the Fifteenth Century. Part Two: The Achievements. Szerk.: Bosworth, Clifford Edmund – Asimov, Muhammad Seyfeydinovich. UNESCO Publishing, Paris. 249-274.

Hurd, Ian [2008]: „Constructivism.” In: *The Oxford Handbook of International Relations*. Szerk.: Reus-Smit, Christian – Snidal, Duncan. Oxford University Press, Oxford. 298-316.

Kipping, Martin [2009]: „Can ‘Integrated Water Resources Management’ Silence Malthusian Concerns? The Case of Central Asia.” In: *Facing Global Environmental Change: Environmental, Human, Energy, Food, Health and Water Security Concepts*. Szerk.: Brauch, Hans Günter et al. Springer-Verlag, Berlin. 711-723.

McKinney, Daene C. [2004] „Cooperative Management of Transboundary Water Resources in Central Asia.” In: *In the Tracks of Tamerlane: Central Asia's Path to the 21st Century*. Szerk.: Burghart, Daniel L. – Sabonis-Helf, Theresa. National Defense University, Center for Technology and National Security Policy, Washington D. C. 187-220.

- Oswald Spring, Ursula – Brauch, Hans Günter [2009]: „Securitizing Water.” In: *Facing Global Environmental Change: Environmental, Human, Energy, Food, Health and Water Security Concepts*. Szerk.: Brauch, Hans Günter et al. Springer, Berlin. 175-202.
- Reus-Smit, Christian [2005]: „Constructivism.” In: *Theories of International Relations*. Szerk.: Burchill Scott et al. Palgrave, Basingstoke. 188-212.
- Schulz, Michael [1995]: „Turkey, Syria and Iraq: A Hydropolitical Security Complex.” In: *Hydropolitics: Conflicts over Water as a Development Constraint*. Szerk.: Ohlsson, Leif. Zed Books, London.
- Wegerich, Kai [2008]: „Passing Over the Conflict: The Chu Talas Basin Agreement as a Model for Central Asia?” In: *Central Asian Waters*. Szerk.: Rahaman, M. M. – Varis, O. Water and Development Publications, Helsinki University of Technology, 117-131.

4.2.3. Folyóiratcikkek, tanulmányok

- Abdullaev, Iskandar –Rakhmatullaev, Shavkat [2015]: „Transformation of Water Management in Central Asia: From State-Centric, Hydraulic Mission to Socio-Political Control.” *Environmental Earth Science*, Vol. 73. No. 2. 849-861. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s12665-013-2879-9>.
- Adler, Emanuel [1997]: “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics.” *European Journal of International Relations*, Vol. 3. No. 3. 319-363. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/1354066197003003003>.
- Allan, Tony [2003a]: „Virtual Water - the Water, Food, and Trade Nexus: Useful Concept or Misleading Metaphor?” IWRA, *Water International*, Vol. 28. No. 1. 4-11. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/02508060.2003.9724812>.
- Allouche, Jeremy [2004]: „A Source of Regional Tension in Central Asia: The Case of Water.” *CP 6: The Illusions of Transition: which perspectives for Central Asia and the Caucasus?* Graduate Institute of International Studies, Geneva, 92-104.
- Allouche, Jeremy [2007]: „The Governance of Central Asian Waters: National Interests Versus Regional Cooperation.” *Disarmament Forum*, No. 4. 45-55.
- Dobrovits Mihály [2011]: „Közép-Ázsia a XXI. század elején.” *MKI-Tanulmányok*, 2011/5.

- Féaux de la Croix, Jeanne – Suyarkulova, Mohira [2015]: „The Rogun Complex: Public Roles and Historic Experiences of Dam-Building in Tajikistan and Kyrgyzstan.” *Cahiers d’Asie Centrale*, 25. 103-132.
- Féaux de la Croix, Jeanne [2010]: „Building Dams in Central Asia: Sacred Products of the Soviet and Post-Soviet States?” *Anthropology News*, Vol. 51. No. 2. 6-7. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1556-3502.2010.51206.x>.
- Furlong, Kathryn [2006]: “Hidden Theories, Troubled Waters: International Relations, the ‘Territorial Trap’, and the South African Development Community’s Transboundary Waters.” *Political Geography*, Vol. 25. 438-458. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.polgeo.2005.12.008>.
- Gleick, Peter H. [1993]: „Water and Conflict: Fresh Water Resources and International Security.” *International Security*, Vol. 18. No. 1. 79-112. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/2539033>.
- Haftendorn, Helga [2000]: „Water and International Conflict.” *Third World Quarterly*, Vol. 21. No. 1. 51-68. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/01436590013224>.
- Homer-Dixon, Thomas F. [1994]: „Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases,” *International Security*, Vol. 19. No. 1. 5-40. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/2539147>.
- Hopf, Ted [1998]: „The Promise of Constructivism in International Relations Theory.” *International Security*, Vol. 23. No. 1. 171-200. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/2539267>.
- Julien, Frédéric [2012]: „Hydropolitics is What Societies Make of It (or Why We Need a Constructivist Approach to the Geopolitics of Water).” *International Journal of Sustainable Society*, Vol. 4. No.1-2. 45-71. DOI: <http://dx.doi.org/10.1504/IJSSOC.2012.044665>.
- Karaev, Zainiddin [2005]: „Water Diplomacy in Central Asia.” *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 9. No. 1. 63-69.
- Katona Magda [1997]: „Szovjetesítés és a tradicionális agrárviszonyok Közép-Ázsiában.” *Agrártörténeti Szemle* XXXIX/3-4. 601-616.
- Menga, Filippo [2014]: „Building a Nation through a Dam: the Case of Rogun in Tajikistan.” *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Vol. 43. No. 3. 1-16. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/00905992.2014.924489>.

- Micklin, Philip [1987]: „The Fate of “Sibara”: Soviet Water Politics in the Gorbachev Era.”
Central Asian Survey, Vol. 6. No. 2. 67-88. DOI:
<http://dx.doi.org/10.1080/02634938708400585>.
- Micklin, Philip [2007]: „The Aral Sea Disaster.” *Annual Review of Earth and Planetary Sciences*, No. 35. 47-72. DOI:
<http://dx.doi.org/10.1146/annurev.earth.35.031306.140120>.
- Molle, François – Mollinga, Peter P. – Wester, Philippus [2009] „Hydraulic Bureaucracies and the Hydraulic Mission: Flows of Water, Flows of Power.” *Water Alternatives*, Vol. 2. No. 3. 328-349.
- Rakhmatullaev, Shavkat – Huneau, Frédéric – Celle-Jeanton, Helene – Le Coustumer, Philippe – Motelica-Heino, Mikael et al. [2013]: „Water Reservoirs, Irrigation and Sedimentation in Central Asia: A First-Cut Assessment for Uzbekistan.” *Environmental Earth Science*, Vol. 68. No. 4. 985-998. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s12665-012-1802-0>.
- Schmeier, Susanne [2010]: „Governing International Watercourses: Perspectives from Different Disciplines.” *Hertie School of Governance Working Papers*, No. 53. 1-33. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1658899>.
- Suyarkulova, Mohira [2014]: „Between National Idea and International Conflict: The Roghun HHP as an Anticolonial Endeavor, Body of the Nation, and National Wealth.” *Water History*, Vol. 6. No. 4. 367-383. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s12685-014-0113-7>.
- Vrasti, Wanda [2008]: „The Strange Case of Ethnography and International Relations.” *Millennium Journal of International Studies*, Vol. 37. No. 2. 279-301. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0305829808097641>.
- Warner, Jeroen F. – Zeitoun, Mark [2008]: „International Relations Theory and Water Do Mix: A Response to Furlong’s Troubled Waters, Hydrohegemony and International Water Relations.” *Political Geography*, Vol. 27. 802-810. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.polgeo.2008.08.006>.
- Wolf, Aaron T. – Yoffe, Shira B. – Giordano, Mark [2003]: „International Waters: Identifying Basins at Risk.” *Water Policy*, No. 5. 29-60.

Wooden, Amanda E. [2014]: „Kyrgyzstan's Dark Ages: Framing and the 2010 Hydroelectric Revolution.” *Central Asian Survey*, Vol. 33. No. 4. 463-481. DOI:
<http://dx.doi.org/10.1080/02634937.2014.989755>.

Zeitoun, Mark – Warner, Jeroen F. [2000]: „Hydro-hegemony: A Framework for Analysis of Transboundary Water Conflicts.” *Water Policy*, No. 8. 435-460. DOI:
<http://dx.doi.org/10.2166/wp.2006.054>.

4.2.4. Nemzetközi szervezetek hivatalos oldalai, jelentései

2030 Water Resources Group (WRG) [2009]: Charting Our Water Future. URL:
http://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/dotcom/client_service/sustainability/pdfs/charting%20our%20water%20future/charting_our_water_future_full_report_ashx, letöltés ideje: 2015. május 20., 41.

International Crisis Group (ICG) [2002]: „Central Asia: Water and Conflict.” *ICG Asia Report 34*.

International Crisis Group [ICG] [2014]: „Water Pressures in Central Asia.” *Europe and Central Asia Report N°233*.

UNECE: Chu and Talas Rivers Project [2015]. URL:
<http://www.unece.org/env/water/centralasia/chutalas.html>, letöltés ideje: 2015. július 20.

United Nations (UN) [2013]: Water for Life Decade: Transboundary Waters. URL:
http://www.un.org/waterforlifedecade/transboundary_waters.shtml, letöltés ideje: 2013. október 26.

UN-Water [2008]: Transboundary Waters: Sharing Benefits, Sharing Responsibilities. URL:
http://www.unwater.org/downloads/UNW_TRANSBOUNDARY.pdf, letöltés ideje: 2015. október 10.

UN-Water [2013b]: Water Scarcity Factsheet. URL:
http://www.unwater.org/fileadmin/user_upload/watercooperation2013/doc/Factsheets/water_scarcity.pdf, letöltés ideje: 2015. május 20.

World Commission on Dams (WCD) [2000]: „Dams and Development: A New Framework for Decision-Making.” 2000. november. URL:

http://www.unep.org/dams/WCD/report/WCD_DAMS%20report.pdf, letöltés ideje: 2016. január 21.

4.2.5. Internetes források

Gleick, Peter H. [2008]: Water Conflict Chronology. Database on Water and Conflict Water Brief. URL: <http://worldwater.org/water-conflict/>, letöltés ideje: 2015. október 10.

Postel, Sandra L. – Wolf, Aaron T. [2009]: „Dehydrating Conflict.” *Foreign Policy*, 2009. november 18. URL: <http://foreignpolicy.com/2009/11/18/dehydrating-conflict/>, letöltés ideje: 2015. augusztus 18.

Wolf, Aaron T. (szerk.) [2013]: Transboundary Freshwater Dispute Database. Oregon State University. URL: <http://www.transboundarywaters.orst.edu/>, letöltés ideje: 2015. augusztus 18.

4.2.6. Egyéb források

Turton, Anthony R. [2001]: „Hydropolitics and Security Complex Theory: An African Perspective.” Paper presented at the 4th Pan-European International Relations Conference, University of Kent, Canterbury (UK): 8-10 September 2001. URL: http://www.anthonyturton.com/admin/my_documents/my_files/52C_op38.pdf, letöltés ideje: 2015. október 10.

Turton, Anthony R. [2006]: „Hydro-Hegemony and Hydropolitical Complex Theory.” Second Hydro-Hegemony Workshop, 6-7 May 2006. London Water Research Group, Goodenough College. URL: <https://lwrg.files.wordpress.com/2014/12/turton-hh-and-hct-southern-africa.pdf>, letöltés ideje: 2015. október 10.

5. A témakörrel kapcsolatos saját publikációk

5.1. Magyar nyelvű publikációk

5.1.1. Tudományos könyv és könyvrészlet

Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.) [nyomdában, 2016]: *Újhold. A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, Budapest.

Szálkai Kinga [nyomdában, 2016]: „A Délkelet-Anatóliai Projekt (GAP) ellentmondásai.” In: *Újhold. A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Szerk.: Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga. Antall József Tudásközpont, Budapest.

Szálkai Kinga [nyomdában, 2016]: „A TİKA: Törökország nemzetközi fejlesztési támogatási tevékenysége.” In: *Újhold. A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Szerk.: Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga. Antall József Tudásközpont, Budapest.

Stepper Péter – Szálkai Kinga (szerk.) [2015]: *A biztonság szektorális értelmezése. Új kihívások a kutatás napirendjén*. Publikon, Pécs.

Szálkai Kinga [2015]: „Szektoelmélet és biztonságiasítás.” In: *A biztonság szektorális értelmezése. Új kihívások a kutatás napirendjén*. Szerk. Stepper Péter – Szálkai Kinga. Publikon, Pécs. 7-20.

Szálkai Kinga [2015]: „A vízmegosztás biztonságiasításának változásai Közép-Ázsiában (1960-2010). In: *A biztonság szektorális értelmezése. Új kihívások a kutatás napirendjén*. Szerk. Stepper Péter – Szálkai Kinga. Publikon, Pécs. 163-189.

5.1.2. Referált szakmai folyóiratcikk

Szálkai Kinga [2016]: „Transznacionális terrorizmus a nemzetközi kapcsolatok elméletében: külpolitikai válaszok és válaszlehetőségek az al-Káida és az „Iszlám Állam” tevékenységére.” In: *Nemzet és Biztonság*, 2016/1. 19-39.

Szálkai Kinga [2014]: „Az EU szerepvállalása Közép-Ázsiában.” In: *Nemzet és Biztonság*, 2014/5. 51-62.

Szálkai Kinga [2014]: „Nonprolifерáció garanciák nélkül? A közép-ázsiai atomfegyvermentes övezet kiegészítő jegyzőkönyvének kérdése.” In: *Külgügyi Szemle*, 13. évf. 3. sz. (2014/3). 27-39.

Szálkai Kinga [2014]: „Elméleti pluralitás a külpolitikai gyakorlatban. 2001. szeptember 11. realista, liberális és konstruktivista olvasata.” In: *Grotius*, a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének tudományos folyóirata. URL: <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=WHKQVM>.

5.1.3. Egyéb publikációk

Konferenciakötetben megjelent egyéb tanulmány

Szálkai Kinga [előkészületben]: „Vízügyi feszültségek Közép-Ázsiában: A Rogun vízerőműrendszer kérdése.” In: *Megcsalt reményünk*. Szerk.: Keller László. XII. Nemzetközi Vámbéry Konferencia, Lilium Aurum, Dunajska Stredá/Dunaszerdahely.

Szálkai Kinga [2014]: „Törökország és Közép-Ázsia kapcsolatainak alakulása a Szovjetunió felbomlását követően.” In: *Közel, s Távol III*. Az Eötvös Collegium Orientalisztika Műhely éves konferenciájának előadásaiból. Szerk.: Takó Ferenc. Eötvös Collegium, Budapest. 189-202.

Szálkai Kinga [2013]: „Vas-út a hatalomba: Az orosz birodalmi vasúthálózat 19. század végi fejlesztésének hatásai Közép-Ázsiában.” In: *Ábrándjaink kora*. Szerk.: Keller László. X. Nemzetközi Vámbéry Konferencia, Lilium Aurum, Dunajska Stredá/Dunaszerdahely. 269-295.

Szálkai Kinga [2012]: „Politikai iszlám: Alternatíva Közép-Ázsia számára?” In: *Közel, s Távol II*. Az Eötvös Collegium Orientalisztika Műhely éves konferenciájának előadásaiból. Szerk.: Takó Ferenc. Eötvös Collegium, Budapest. 79-88.

Szálkai Kinga [2012]: „A szovjet etnográfia szerepe a közép-ázsiai nemzeti identitások megteremtésében.” In: *Az érett kor ítélete*. Szerk.: Dobrovits Mihály. IX. Nemzetközi Vámbéry Konferencia, Lilium Aurum, Dunajská Streda/Dunaszerdahely, 334-356.

Szálkai Kinga [2015]: „Iszlám és Európa: Behódolás? Könyvbemutató és konferencia.” (Michel Houellebecq: Behódolás. Magvető, Budapest.) *AJRC- Elemzések*, URL: http://media.wix.com/ugd/b69c4b_fdf5e36768dd46428bf46cb9654518a1.pdf.

5.2. Angol nyelvű publikációk

5.2.1. Egyéb folyóiratcikk

Marton, Péter – Szálkai, Kinga [előkészületben]: „Water, Vertical Insecurities, and the Politics of the Virtual Vertical.” In: *New Perspectives*.

Szálkai, Kinga [2016]: „Political Islam: Is It a Possible Alternative for Uzbekistan?” In: *BHKK Műhely Biztonságpolitikai folyóirat*, 1. évf. 1. szám (2016. április). 66-77.

Szálkai, Kinga [2015]: “The Wild West of China: The Uighur Minority and China’s Considerations of Security.” In: *Biztonságpolitikai Szemle*, 8. évf. 2. szám (2015/2). 33-44.

Stepper, Péter - Szálkai, Kinga [2014]: “NATO’s Energy Security Agenda and its Possible Applications in the South Caucasus.” In: *Caucasus International*, Vol. 4. No. 3-4. (Winter 2014-2015). 27-44.

Szálkai, Kinga [2014]: “‘Summer is Coming?’: Escalating Host-Refugee Tensions over Scarce Water in Jordan.” In: *BiztPol Affairs*, Vol. 2. No. 2. 2-17.

Szálkai, Kinga [2013]: „Non-Proliferation without Assurances in Central Asia.” In: *Asian Studies 2013*, Hungarian Institute of International Affairs. 186-194.

Szálkai Kinga [2013]: „A Sea or a Lake – What difference does it make? Questions of the Delimitation of the Caspian Sea.” In: *Biztonságpolitikai Szemle*, 6. évf. 4. szám. 31-48.

Szálkai, Kinga [2015]: “Energy Challenges around the Caspian Sea.” (The Caspian Sea Chessboard: Geopolitical, Geo-strategic and Geo-economic Analysis. Eds.: Carlo Frappi and Azad Garibov, Egea, 2014, 242 p). In: *BiztPol Affairs*, Vol. 3. No. 1. 49-56.